

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Кафедра публічного управління та адміністрування**

КОВАЛЕНКО АНГЕЛІНА МИКОЛАЇВНА

**ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

АВТОРЕФЕРАТ

кваліфікаційної роботи за другим рівнем вищої освіти (магістр)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах розвитку ринкової економіки, конкуренції та підприємництва як в Україні, так і в інших країнах світу, гостро постає проблема соціального захисту населення, особливо при поділі людей за їх матеріальним і соціальним статусами. Однією із державних функцій є недопущення зростання соціальної напруги в суспільстві з приводу майнової нерівності, передбачення й згладжування негативних проявів ринку для громадян (безробіття, втрата працездатності, бідність), зокрема, і створення ефективної пенсійної системи. Відповідно перед державами постає проблема фінансово-якісного забезпечення і підтримки малозабезпечених прошарків населення.

На початку жовтня 2017 р. в Україні було прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій». Затвердження цього акту стало черговим поштовхом у процесі «осучаснення» українських пенсій. Багато країн вже давно пішло цим шляхом, з метою збалансування витрат на соціальну підтримку людей, кількість яких невпинно зростає, з фінансовими можливостями самих держав. Є численні позитивні приклади реформування різних пенсійних систем. Разом із тим, є і прорахунки в окремих питаннях функціонування інституту пенсійного страхування. Тому для України було б вкрай доцільно у питанні удосконалення державного регулювання пенсійного забезпечення враховувати іноземний досвід, з подальшою його адаптацією до вітчизняних реалій.

Стан наукової розробки теми. Теоретико-правові аспекти організації пенсійного забезпечення, відображено у наукових працях В.М. Белоусова, М.Д. Бойка, О.Є. Буряченка, О.І. Данилюка, Т.О. Дідковської, Р. Ервіка, А.А. Казанчана, Н.Г. Олександрова, С.М. Прилипка, А.М. Слюсара, Б.І. Сташківа, Е.Г. Тучкової, О.М. Ярошенка та ін. Широке коло питань, пов'язаних із іноземним досвідом удосконалення системи управління пенсійним страхуванням, його адмініструванням, особливостями використання актуарних розрахунків та забезпеченням дієвості соціального діалогу при реформуванні пенсійної системи, розглядали А.А. Бережна, О.А. Вишневська, М. Вінер, Г.В. Карпенко, Г.І. Лук'янова, Є. Мартін, Н.В. Мартиненко, М.М. Папієв, Д.Б. Слабченко, В.С. Толуб'як О.В. Черняєва й ін. Однак, незважаючи на значні наукові напрацювання щодо державного регулювання пенсійного забезпечення як в Україні, так і у світі, існує ряд невирішених теоретичних і практичних питань стосовно його удосконалення у світлі нових соціально-демографічних та фінансово-економічних перетворень.

Об'єктом дослідження є пенсійне забезпечення.

Предметом дослідження є іноземний досвід державного регулювання пенсійного забезпечення.

Метою роботи є дослідження іноземного досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення та окреслення можливостей його застосування в Україні.

Для досягнення мети роботи поставлено такі завдання:

- розглянути теоретико-правові аспекти іноземного досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення;
- охарактеризувати міжнародні моделі пенсійних систем;
- проаналізувати державне регулювання накопичувальної пенсійної системи (на прикладі Швеції та Німеччини);
- узагальнити іноземний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів та визначити національні перспективи у цій сфері;
- сформулювати способи удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі використані такі методи, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння тощо. Формально-логічний метод використовувався при визначенні основних понять дослідження. За допомогою порівняльно-правового методу розглянуто міжнародне нормативно-правове регулювання пенсійного забезпечення та охарактеризовано міжнародні моделі пенсійних систем. На основі системно-функціонального методу проаналізовано державне регулювання накопичувальної пенсійної системи (на прикладі Швеції та Німеччини) та узагальнено іноземний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів. Використання системно-аналітичного методу дало змогу виявити проблеми пенсійного забезпечення в Україні та сформулювати способи удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду. За допомогою причинно-наслідкового аналізу, методів групування і прогнозування зроблено відповідні висновки проведеного дослідження.

Наукова новизна дослідження. Кваліфікаційна робота є самостійною науковою працею в галузі публічного управління, в якій автором отримано науково-обґрунтовані результати, що розкривають основні положення іноземного досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення та окреслюють можливості його застосування в Україні. Основні положення кваліфікаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають: у ґрунтовному аналізі державного регулювання накопичувальної пенсійної системи (на прикладі Швеції та Німеччини); в узагальненні іноземного досвіду

функціонування недержавних пенсійних фондів; у формулюванні способів удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що на основі аналізу здобутків вітчизняної й зарубіжної політико-управлінської й фінансово-економічної думки в кваліфікаційній роботі запропоновано способи удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду, практичне застосування яких сприятиме вирішенню значної кількості сучасних проблем пенсійного забезпечення в Україні, підвищить якість і результативність роботи Пенсійного фонду України та інших недержавних пенсійних фондів, покращить рівень життя осіб, які отримують пенсії.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 82 сторінки, основного тексту – 73 сторінки. Список використаних джерел налічує 80 найменувань. Робота містить 2 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і рівень розробленості обраної теми; визначено мету й основні завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; описано наукову новизну; встановлено практичне значення одержаних результатів; зазначено структуру й обсяги роботи.

У **першому розділі** *«Теоретико-правові аспекти іноземного досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення»* розглянуто теоретико-правові аспекти іноземного досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення.

У **підрозділ 1.1.** *«Поняття та сутність пенсійного забезпечення»* визначено, що пенсійним забезпеченням державна система правових, організаційно-адміністративних та економічних заходів щодо захисту громадян унаслідок настання старості, інвалідності або втрати годувальника. Характерними ознаками такого виду соціального забезпечення є: регулярність грошових виплат (пенсій); виділення коштів на виплату пенсій із спеціально створених для цього фондів; індивідуальне визначення розміру пенсії для кожного громадянина; призначення пенсії з настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або з виникненням непрацездатності.

У **підрозділ 1.2.** *«Міжнародне нормативно-правове регулювання пенсійного забезпечення»* розглянуто міжнародне нормативно-правове регулювання пенсійного забезпечення. Встановлено, що таке регулювання включає в себе значну кількість соціально важливих документів світового масштабу, зміст яких відбиває єдину стратегію і цілісність політики більшості держав щодо соціального захисту незахищених верст населення, зокрема, їх пенсійного страхування, містять схожі пріоритети і способи розв'язання проблем пенсійного забезпечення. Сьогодні ці документи враховують сучасні соціально-демографічні та політико-економічні умови, можливості й потреби людей, проте, потребують ще удосконалення і доопрацювання, особливо, у питанні обчислення і вирівнювання розмірів пенсійних виплат у різних державах.

У **підрозділ 1.3.** *«Причини зміни пенсійних систем у світі»* з'ясовано причини зміни пенсійних систем у світі. До таких причин віднесено: різке погіршення демографічної ситуації – суттєва зміна відсоткового співвідношення між працюючими та тими, хто отримують пенсії; зміна структури виробництва і споживання національного продукту. Виявлено, що старіння населення майже кожної держави безпосередньо вплинуло на фінансування солідарної пенсійної системи, оскільки менша кількість людей працездатного віку має підтримувати достатній рівень пенсій

для все більшої кількості людей похилого віку. Окрім того, з'ясовано, що світова економічна криза і як наслідок повільний темп економічного зростання, а також зростання рівня державного боргу в багатьох державах-членів ОЕСР створили додаткові перешкоди до забезпечення фінансової стабільності власних пенсійних систем.

У другому розділі «Особливості здійснення державного регулювання пенсійного забезпечення у світі» здійснено ґрунтовний аналіз здійснення державного регулювання пенсійного забезпечення у світі.

У підрозділі 2.1. «Міжнародні моделі пенсійних систем» охарактеризовано міжнародні моделі пенсійних систем. З'ясовано, що майже кожній країні притаманна своя специфічна модель пенсійної системи з урахування її власного соціально-економічного розвитку, особливостями формування фінансових ресурсів, співвідношення кількості населення працездатного і непрацездатного віку, традицій та системи публічного управління тощо. З урахуванням цього, зроблено висновок, що сьогодні ключовим завданням для України є формування своєї особливої моделі пенсійної системи, яка б враховувала особливості національної економіки, рівень матеріально-фінансового забезпечення населення, демографічну ситуацію в країні, специфіку менталітету та традицій українського народу, негативний і позитивний іноземний досвід у реформуванні пенсійних систем.

У підрозділі 2.2. «Державне регулювання накопичувальної пенсійної системи (на прикладі Швеції та Німеччини)» проаналізовано державне регулювання накопичувальної пенсійної системи (на прикладі Швеції та Німеччини). З'ясовано, що функціонування накопичувальної пенсійної системи у світі вже показало свою ефективність, завдяки грамотно вибудованій державній стратегії та якісного управління. Так, наприклад, визначено, що шведська пенсійна система ґрунтується на класичних підходах визначення розмірів пенсії з урахуванням сукупної величини заробітної плати за весь період трудового життя, уточнений за двома критеріями: динаміки середньої заробітної плати та змін у тривалості життя у період виплати пенсій. Натомість німецька пенсійна система має солідарно-розподільний характер, котра залежить від рівня заробітної плати і трудового стажу та складається із трьох рівнів.

У підрозділі 2.3. «Іноземний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів та національні перспективи у цій сфері» узагальнено іноземний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів та визначити національні перспективи у цій сфері. Виявлено, що такі фонди вже не одне десятиліття є поширеними в усьому

світі організаціями, в яких накопичуються кошти для забезпечення людей додатковим пенсійним страхуванням, відділеним від держави. З'ясовано, що сьогодні світові тенденції функціонування таких фондів говорять про зменшення кількості неавтономних пенсійних фондів та їх юридичній автономізації, тобто у їх становленні як самостійних юридичних осіб. Запропоновано активізувати роботу недержавних пенсійних фондів в Україні, як і в інших країнах, що буде сприяти покращенню матеріального становища пенсіонерів та водночас зменшить соціально-фінансове навантаження з держави.

У третьому розділі *«Удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду»* сформульовано способи удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду.

У підрозділі 3.1. «Проблеми пенсійного забезпечення в Україні та шляхи їх вирішення» окреслено проблеми пенсійного забезпечення в Україні та запропоновано шляхи їх вирішення. З'ясовано, що недосконалість вітчизняної системи пенсійного забезпечення спричиняє безліч проблем стосовно якості, надійності та економічній доцільності пенсійного захисту в нашій країні. Як наслідок, недосконалість вітчизняної пенсійної системи вимагає пошуку нових способів, орієнтованих на її оптимізацію та осучаснення. Зроблено висновок, що таке удосконалення має здійснювати одночасно за такими напрямом як: правовий, фінансово-економічний та організаційно-управлінський.

У підрозділі 3.2. «Європейський підхід до реформування пенсійного забезпечення та можливості його адаптації в Україні» обґрунтовано важливість і необхідність впровадження європейського підходу до реформування вітчизняного пенсійного забезпечення. З'ясовано, що загальноєвропейські підходи до проведення пенсійних реформ орієнтовані у переважній своїй більшості на організацію та надання для громадян «адекватного» пенсійного забезпечення, що має бути досягнуто внаслідок кардинального переформатування сфери пенсійного захисту. Узагальнено, що європейський досвід пенсійного реформування, котрий можна імплементувати в Україну, містить три комплексні визначальні позиції: 1) адекватність пенсій; 2) фінансова стійкість державних і приватних пенсійних схем; 3) прозорість та адаптованість пенсійних систем.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено іноземний досвід державного регулювання пенсійного забезпечення та окреслено можливості його застосування в Україні. Отриманні результати в процесі дослідження дають змогу сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Пенсійним забезпеченням є встановлений і гарантований державою вид матеріального забезпечення особи у вигляді сплати їй пенсій та надання соціальних послуг після досягнення нею пенсійного віку, набуття необхідного трудового стажу або у зв'язку із втратою працездатності чи втратою годувальника, за рахунок коштів відповідного пенсійного фонду.

На міжнародному рівні пенсійне забезпечення регулюється низькою соціально важливих документів, зміст яких відбиває єдину стратегію і цілісність політики більшості держав щодо соціального захисту незахищених верст населення, містять схожі пріоритети і способи вирішення проблем у сфері пенсійного страхування. Сьогодні зміст цих документів оновлюється, враховуючи соціально-демографічний та політико-економічний стан багатьох країн світу, умови, можливості й потреби людей.

Причинами зміни пенсійних систем у світі стало різке погіршення демографічної ситуації – суттєва зміна відсоткового співвідношення між працюючими та тими, хто отримують пенсії; зміна структури виробництва і споживання національного продукту. Все це у результаті спричинило перехід від фінансування пенсій за рахунок державного бюджету до системи індивідуальних рахунків та накопичень, підвищення пенсійного віку, перегляд тарифів та вимог щодо управління ризиками в недержавних пенсійних фондах тощо.

2. Майже кожній державі притаманна своя специфічна модель пенсійної системи з урахування її власного соціально-економічного розвитку, особливостями формування фінансових ресурсів, співвідношення кількості населення працездатного і непрацездатного віку, традицій та системи публічного управління тощо. З урахуванням цього, вважаємо, що сьогодні ключовим завданням для України є формування своєї особливої моделі пенсійної системи, яка б враховувала особливості національної економіки, рівень матеріально-фінансового забезпечення населення, демографічну ситуацію в країні, специфіку менталітету та традицій українського народу, негативний і позитивний іноземний досвід державного регулювання пенсійного забезпечення.

3. Функціонування накопичувальної пенсійної системи у світі вже показало свою ефективність, завдяки грамотно вибудованій державній стратегії та

раціональному управлінні. Яскравим прикладом успішного роботи такої системи є Швеція та Німеччина. У Швеції функціонує новий пенсійний інститут умовно-накопичувальних рахунків, заснований на класичних підходах визначення розмірів пенсії з урахуванням сукупної величини заробітної плати за весь період трудової діяльності. Шведська пенсійна система виходить із положення, що децентралізована ринкова система виробництва найбільш ефективна, оскільки держава не втручається у виробничу діяльність підприємств, а активна політика на ринку праці має звести до мінімуму всі соціальні витрати ринкової економіки. На наш погляд, шведський підхід до державного регулювання пенсійного забезпечення реально і доцільно застосувати в Україні, враховуючи темпи зростання середньої заробітної плати по країні, рівень інфляції, купівельну спроможність громадян та інші соціально-демографічні показники. У свою чергу, ключовою особливістю німецької накопичувальної пенсійної системи є державна підтримка введення накопичувального елемента стимулювання працівників до укладення договору додаткового пенсійного страхування. Таке стимулювання проявляється у поверненні частини коштів, сплачених у формі обов'язкових внесків. Це дозволяє залучати до приватного пенсійного забезпечення працівників із різними об'ємами доходів. Вважаємо, що такі методи державного регулювання накопичувальної пенсійної системи в Німеччині, можуть бути запозичені українським урядом. Особливо великою популярністю серед населення буде користуватися можливість придбання житла при умові участі в накопичувальній пенсійній системі.

4. Недержавні пенсійні фонди вже не одне десятиліття є поширеними організаціями в усьому світі, в яких накопичуються кошти для забезпечення людей додатковим пенсійним страхуванням, відділеним від держави. Нарощування коштів на рахунках учасників системи пенсійного забезпечення відбувається завдяки постійним власним внескам та щоденній капіталізації відсотків. Особливістю функціонування такої системи є те, що упродовж періоду виплат кошти все одно продовжують «працювати» та приносити інвестиційний прибуток. На наше переконання, активізація роботи недержавних пенсійних фондів в Україні буде сприяти зменшенню соціально-фінансового навантаження з держави і покращенню матеріального становище пенсіонерів – членів недержавних пенсійних фондів.

5. На сьогоднішній день вітчизняне пенсійне забезпечення характеризується низькою проблем, з-поміж яких можна виокремити: недосконалість пенсійного законодавства; щорічний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України; значні розриви між середньомісячною заробітною платою і середньомісячною пенсією; практична

відсутність інтересу населення до участі у формуванні власних пенсійних заощаджень, незначна участь у недержавних пенсійних фондах; нестабільність фінансово-економічної ситуації в країні; тінізація доходів (заробітної плати); збільшення кількісного розриву між особами працездатного і непрацездатного віку тощо. На відміну від України, європейські країни вже вирішили ці проблеми за допомогою широкомасштабного проведення пенсійних реформ, котрі були орієнтовані у переважній своїй більшості на організацію та надання для громадян «адекватного» пенсійного забезпечення. Європейський досвід пенсійного реформування, котрий можна імплементувати в Україну, містить три комплексні визначальні позиції: 1) адекватні пенсії для всіх, розмір яких дозволить людям підтримувати достатньою мірою свій рівень життя після виходу на пенсію; 2) фінансова стійкість державних і приватних пенсійних схем; 3) прозорість та адаптованість пенсійних систем до потреб і бажань людей, а також демографічного старіння та економічних змін, на основі консенсусу між усіма учасниками пенсійно-забезпечувального процесу.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що ефективними способами удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду є:

- популяризація системи недержавного і накопичувального пенсійного забезпечення;
- мотивація працівників ставати учасниками недержавних пенсійних фондів, за допомогою: індивідуальності (персоніфікований характер) пенсійних накопичень; мінімізації можливих втрат власних пенсійних активів внаслідок їх диверсифікації; регулювання та нагляду за діяльністю недержавних пенсійних фондів, адміністраторів, зберігачів з боку державних регуляторів;
- наявність чітких примусових механізмів фінансово-карального характеру стосовно детінізації доходів населення країни;
- співфінансування пенсійних внесків працівників і роботодавців у співвідношенні, яке повинно бути обраховано актуарно;
- прийняття на рівні уряду та органів місцевого самоврядування рішення стосовно обов'язкової участі підприємств державної та комунальної форми власності, а також державних акціонерних компаній в системі недержавного пенсійного забезпечення.
- створення економічних стимулів для пізнішого виходу людей на пенсію, шляхом прогресивного підвищення розміру пенсійних виплат за кожний рік роботи після досягнення особою пенсійного віку.

АНОТАЦІЯ

Коваленко А.М. Іноземний досвід державного регулювання пенсійного забезпечення та можливості його застосування в Україні – На правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття другого рівня вищої освіти – магістерського. Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2021.

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню іноземного досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення та окреслення можливостей його застосування в Україні. У вступі обґрунтовано актуальність та рівень дослідженості теми; окреслено мету та основні завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; описано наукову новизну; встановлено практичне значення отриманих результатів кваліфікаційної роботи; зазначено структуру та обсяг роботи. На початку роботи розглянуто теоретико-правові аспекти іноземного досвіду державного регулювання пенсійного забезпечення, а саме: визначено поняття та сутність пенсійного забезпечення; розглянуто міжнародне нормативно-правове регулювання пенсійного забезпечення; встановлено причини зміни пенсійних систем у світі. Значна частина роботи присвячена ґрунтовному аналізу здійснення державного регулювання пенсійного забезпечення у світі. Безпосередньо охарактеризовано міжнародні моделі пенсійних систем; проаналізовано державне регулювання накопичувальної пенсійної системи (на прикладі Швеції та Німеччини); узагальнено іноземний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів та визначити національні перспективи у цій сфері. Наприкінці роботи сформульовано способи удосконалення вітчизняного державного регулювання пенсійного забезпечення на основі іноземного досвіду.

Ключеві слова: пенсія; пенсійне забезпечення; пенсійне страхування; модель пенсійної системи; реформування пенсійної системи.

SUMMARY

Kovalenko A.M. Foreign experience of state regulation of pension provision and possibilities of its application in Ukraine – Manuscript.

Master's thesis for obtaining the second level of higher education – master's degree. Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2021.

The master's work is devoted to the study of foreign experience of state regulation of pension provision and outlining the possibilities of its application in Ukraine. In the introduction the relevance and level of theme development are substantiated; the purpose and main tasks, object, subject and methods of research are determined; the scientific novelty is describes. At the beginning of the work the theoretical and legal aspects of foreign experience

of state regulation of pension provision are considered. The concept and essence of pension provision are defined. The international normative-legal regulation of pension provision is considered. The reasons for the change of pension systems in the world have been established. The main part of the research is devoted to analysis of the implementation of state regulation of pensions in the world. International models of pension systems are characterized. The state regulation of the accumulative pension system is analyzed (on the example of Sweden and Germany). The foreign experience of functioning of non-state pension funds is generalized and to define national prospects in this sphere. At the end of the master's thesis, the ways of improvement of domestic state regulation of pension provision on the basis of foreign experience are formulated.

Keywords: pension; pension provision; pension insurance; model of the pension system; pension system reform.